

bioètica & debat

Declaració Universal dels Drets Humans: 60è aniversari

volum 15, núm. **55**
gener_abril 2009
TRIBUNA OBERTA DE
L'INSTITUT BORJA DE BIOÈTICA
4 euros

Estic convençut que l'aprovació per l'Assemblea General de les Nacions Unides, el dia 10 de desembre de 1948, de la *Declaració Universal dels Drets Humans* representa el fet més rellevant del segle XX, per l'impacte que ha tingut en tantes generacions i el que, sens dubte, tindrà en el futur. És en moments de crisi com els presents —crisi financera, mediambiental, democràtica, alimentària, ètica...— quan són més necessàries i urgents les referències morals per realitzar els canvis radicals que la dignitat de la humanitat en el seu conjunt reclama. Els drets humans, i les responsabilitats corresponents, constitueixen els grans punts de referència per a les Nacions Unides que acabaven d'iniciar el seu camí a San Francisco el 1945. «Nosaltres els pobles de les Nacions Unides hem decidit... a preservar les generacions futures del flagell de la guerra»: així comença el preàmbul de la Carta de les Nacions Unides. Pel compromís suprem amb les generacions futures, els pobles de la terra procuraran construir la pau de tal manera que, progressivament, la força, la imposició, la violència siguin substituïdes per la paraula, la conciliació, la comprensió.

La Constitució de la UNESCO, un dels documents més lluminosos i orientadors en relació als drets humans que tres anys més tard s'establirien, proclama en el seu preàmbul que «La gran i terrible guerra que acaba de finalitzar no hauria estat possible sense la negació dels principis democràtics de la dig-

nitat, la igualtat i el respecte mutu dels homes, i sense la voluntat de substituir aquests principis, explotant els prejudicis d'ignorància, de la desigualtat dels homes i de les races... L'àmplia difusió de la cultura i de l'educació de la humanitat per a la justícia, la llibertat i la pau són indispensables a la dignitat de l'home i constitueixen un deure sagrat que totes les nacions han de complir amb un esperit de responsabilitat i d'ajuda mútua».

L'aprovació per l'Assemblea General de les Nacions Unides, el dia 10 de desembre de 1948, de la Declaració Universal dels Drets Humans representa el fet més rellevant del segle XX, per l'impacte que ha tingut en tantes generacions i el que, sens dubte, tindrà en el futur

Cal destacar que la Constitució de la UNESCO és l'únic text de les Nacions Unides en el qual es fa menció als «principis democràtics»... «afavorint la cooperació entre les nacions amb l'objectiu de fomentar l'ideal d'igualtat de possibilitats d'educació per a tots, sense distinció de raça, sexe ni condició social o econòmica de cap tipus... per a preparar els nens del món sencer a les

PASSA A LA PÀGINA 3

sumari

	1 a 4
Declaració Universal dels Drets Humans: 60è aniversari	
	2
Editorial	
	5 a 7
Drets humans i bioètica	
	8 a 14
Declaració Universal sobre Bioètica i Drets Humans	
	15 a 19
Els drets humans des de la perspectiva de les generacions futures	
	20 a 21
Suggeriments bibliogràfics	
	22 a 23
Biblioteca	
	24
Agenda	

Institut Borja de
Bioètica

Universitat Ramon Llull

bioètica & debat

DIRECCIÓ

Ester Busquets i Alibés

CONSELL DE REDACCIÓ

Francesc Abel i Fabre
 Jordi Craven-Bartle
 Pau Ferrer i Salvans
 Ramon M. Nogués i Carulla
 Jaume Terribas i Alamego
 Núria Terribas i Sala

COL·LABORADORS

Federico Mayor Zaragoza
 Héctor Gros Espiell
 Jordi Giró i París
 Efraín Perez Escobar
 Ramon M. Nogués Carulla

DISSENY I MAQUETACIÓ

Maria José Abella

CORRECCIÓ

Mercè Rial i Carbonell

IMPRESSIÓ

Ediciones Gráficas Rey
 ISSN: 1579-4857
 Dipòsit legal: B-29604-99

EDITA

Institut Borja de Bioètica
 c/ Santa Rosa, 39-57. 3a planta
 08950 Esplugues Ll. (Barcelona)
 Telf. 93.600.61.06
 Fax. 93.600.61.10
 bioetica@ibb.hsjdbcn.org
 www.ibbioetica.org

Bioètica & debat està indexada en:
 MEDLINE.
 Dialnet.

Base de dades de sumaris del CBUC.
 ETHXWeb, Database from the NRCBL.
 Bibliography of Bioethics.
 CUIDEN.
 Cuidatge.

Bioètica & debat no s'identifica
 necessàriament amb les opinions
 expressades en els articles publicats.

Els drets humans davant la revolució científica i tecnològica

La revolució científica, iniciada en el darrer terç del segle XX, ha fet que es pugui dir, com apunten alguns bioeticistes, que «naixem, vivim, creixem i morim en un univers radicalment tecnològic». Almenys a Occident, ja no podem viure sense la tecnologia, és el nostre hàbitat, el nostre món. La revolució científica actual es diferencia de les anteriors per la seva magnitud, pel gran poder que ha assolit i per la seva dimensió global. El progrés científic, i el seu consegüent desenvolupament tecnològic, tenen la voluntat i la capacitat de transformar el món i la vida.

En la celebració del segon centenari del naixement de Charles Darwin (1809-1882) i dels cent cinquanta anys de la publicació de la seva cèlebre obra *L'origen de les espècies* (1859) cal recordar que Darwin va explicar l'evolució de les espècies a través del concepte de «selecció natural». La naturalesa, això és, el medi, selecciona els individus que hi habiten, i elimina tots aquells que no tenen unes característiques biològiques adequades per subsistir en aquest medi. Els éssers vius o s'adapten a aquest medi o moren. És el principi de «supervivència del més apte». Però ara, en els nostres temps, ja no és únicament el medi el que selecciona, sinó l'ésser humà. L'home transforma el medi, a través de la tecnologia, en benefici de l'espècie humana. Aquesta transformació és el que anomenem cultura. Des de sempre la tècnica —més o menys rudimentària o més o menys poderosa— ha estat quelcom inherent a l'espècie humana. Sense la tecnologia la nostra vida seria molt més complicada, i a voltes impossible.

És cert que la tecnologia és necessària per a la vida humana, i pot millorar-la, però també pot desmillorar-la. La tecnologia i, sobretot, l'ús que se'n fa mai no és neutre, és moral o immoral, però mai amoral. Per això, afirmem que la tecnolo-

gia també és essencialment —tant si es vol com si no es vol— un assumpte ètic. Així, la creació i aplicació de qualsevol possibilitat tecnològica porta implícita la pregunta ètica: Tot el que tècnicament és possible de fer és ètic, o és bo, fer-ho? Què es pot fer amb la tecnologia i què no es pot fer sota cap pretext? On cal fixar els límits de la tecnologia entre allò acceptable èticament i allò inacceptable èticament?

G. Hottois en el seu llibre *El paradigma bioètic* proposa tres possibles vies per a l'ètica de la tecnologia: 1) Provar de fer tot allò que des del punt de vista científic sigui possible; 2) Optar per una renúncia global i apostar per la conservació de l'home-naturalitat, i 3) La via intermèdia, provar alguns dels progressos tecnocientífics en funció d'uns criteris a determinar. Tot fa pensar que la via intermèdia és la més encertada, perquè la permissivitat absoluta en matèria tècnica pot comportar greus conseqüències, i el retorn a l'essència natural de l'ésser humà, avui per avui, sembla impracticable.

Així, davant aquesta revolució científica, cal pensar què es pot fer i què no es pot fer amb la tecnologia, i aquesta reflexió cal fer-la a la llum de l'aportació ètica que fan els drets humans, i que posa en el seu cim la dignitat de la persona humana. Per això, aprofitant que el passat 10 de desembre se celebrava el 60è aniversari de l'aprovació, per part de la ONU, de la *Declaració Universal dels Drets Humans*, ens ha semblat adequat dedicar un número de *Bioètica & debat* a aprofundir sobre l'estreta relació que hi ha entre la bioètica i els drets humans. De la mateixa manera que en el preàmbul de la Declaració s'esbossa la idea que el progrés social va lligat al respecte als drets humans, igualment el progrés de la bioètica és indissociable del respecte als drets humans.

VE DE LA PÀGINA 1

responsabilitats de l'home lliure». Educació per alliberar, per volar sense pesos ni adherències que permetin volar alt en l'espai infinit de l'esperit. Educació per a la llibertat, per comportar-se segons el mode que cadascú decideixi, d'acord amb la seva pròpia reflexió. Educació per «dirigir amb sentit la pròpia vida», segons la immillorable definició, que m'agrada repetir, de Francisco Giner de los Ríos.

És en moments de crisi com els presents —crisi financera, mediambiental, democràtica, alimentària, ètica...— quan són més necessàries i urgents les referències morals per realitzar els canvis radicals que la dignitat de la humanitat en el seu conjunt reclama

Tres anys més tard, el 1948, l'Assemblea General de les Nacions Unides aprova la *Declaració Universal dels Drets Humans*, el preàmbul de la qual comença així: «Considerant que el respecte a la dignitat inherent a tots els membres de la família humana i als drets iguals i inalienables de cadascun constitueixen el fonament de la llibertat, de la justícia i de la pau al món»... «Considerant que en la Carta de les Nacions Unides els pobles han proclamat llur fe en els drets fonamentals de l'home, en la dignitat i la vàlua de la persona humana, en la igualtat de drets d'homes i dones, i que s'han demostrat disposats a afavorir el progrés social i a instaurar millors condicions de vida dins d'una més gran llibertat»... Hem de situar l'article primer de la Declaració en el centre de la nostra conducta, del nostre fer quotidià: «Tots els éssers humans neixen lliures i iguals en dignitat i drets. Són dotats de raó i de consciència, i els cal mantenir-se entre ells amb esperit de fraternitat». El concepte de radical igualtat de tots

els éssers humans per «alliberar la humanitat de la por i de la misèria», es converteix en l'eix al voltant del qual les múltiples facetes i dimensions de la personalitat humana han d'articular-se harmoniosament.

En la dècada de 1980, els països més poderosos de la terra, van canviar els principis ètics de la justícia, la llibertat, la igualtat i la solidaritat —intel·lectual i moral—, segons la Constitució de la UNESCO, pels valors de mercat

Per desgràcia, de mica en mica els països més poderosos de la terra marginaren aquesta gran institució supranacional i s'agruparen (G7-G8) per establir les seves pròpies línies d'actuació a escala global, substituint de fet un sistema «democràtic» per una plutocràcia. El pitjor fou quan, en la dècada de 1980, van canviar els principis ètics de la justícia, la llibertat, la igualtat i la solidaritat —intel·lectual i moral—, segons la Constitució de la UNESCO, pels valors de mercat. El resultat és ben visible: molts governants van debilitar els Estats amb una gran transferència no sols de recursos, sinó de responsabilitats polítiques, a grans corporacions multinacionals que, per «la seva avarícia i irresponsabilitat», en paraules del president dels Estats Units Barack Obama, conduïren a la gravíssima situació econòmica i social actual.

La Declaració Universal dels Drets Humans no ha de figurar només en les constitucions dels diferents països, que ja és molt, sinó que també s'ha d'incorporar, sobretot, a la ciutadania

Per transformar la realitat és necessari conèixer-la en profunditat. Cal que els límits entre allò factible i allò èticament admissible s'estableixin, precisament, en virtut dels drets humans.

La *Declaració Universal dels Drets Humans* no ha de figurar només en les constitucions dels diferents països, que ja és molt, sinó que també s'ha d'incorporar, sobretot, a la ciutadania. El 2 de gener de 1982, com a ministre d'Educació i Ciència, vaig considerar convenient, per això mateix que acabo de comentar, subratllar la importància que en tots els graus del sistema educatiu té el coneixement dels drets humans. «Atès el clima de tensions i d'irritants desigualtats que caracteritzen el món actual... resulta obligat intensificar l'acció a favor dels drets humans i el compliment dels deures correlatius».

La tolerància i la transició des d'una cultura d'imposició i de violència a una cultura de diàleg, conciliació i pau són components insubstituïbles per garantir la salvaguarda de la dignitat humana

Els éssers humans es caracteritzen per unes facultats distintives que els diferencien dels altres éssers vius: capacitat de pensar, imaginar, inventar, crear! Cada ésser humà és únic, capaç de la desmesura creadora, que escapa del determinisme propi de les reaccions químiques que, per complementarietat espacial, regeixen la biologia de totes les espècies, inclosa la humana. Enfront de la fragilitat i finitud corporal, la il·limitada activitat intel·lectual. En aquesta facultat de fer allò inesperat, de no conformar-se amb les ineluctables pautes que caracteritzen tots els éssers vius amb l'excepció dels humans, en aquesta característica sorprenent i misteriosa, resideix l'esperança. Per això,

si bé els drets humans són indivisibles, hi ha un dret humà suprem, el dret a la vida, perquè d'ella depèn la possibilitat d'exercir tots els altres drets.

La tolerància i la transició des d'una cultura d'imposició i de violència a una cultura de diàleg, conciliació i pau són components insubstituïbles per garantir la salvaguarda de la dignitat humana. Per aquesta raó, en la *Llei de Foment de l'Educació i de la Cultura de la Pau*, de 30 de novembre de 2005, s'estableix: «En el marc de la dècada internacional per a la cultura de la pau (2001-2010) proclamada per les Nacions Unides, aquesta Llei, reconeixent el paper absolutament decisiu que té l'educació com a motor d'evolució en una societat, pretén ser un punt de partida per substituir la cultura de la violència que ha definit el segle XX per una cultura de la pau que ha de caracteritzar el nou segle. La cultura de la pau la formen tots els valors, comportaments, actituds, pràctiques, sentiments, creences, que acaben confirmant la pau».

La Llei de Foment de l'Educació i de la Cultura de la Pau, de 2005 estableix que «reconeixent el paper absolutament decisiu que té l'educació com a motor d'evolució en una societat, pretén ser un punt de partida per substituir la cultura de la violència que ha definit el segle XX per una cultura de la pau que ha de caracteritzar el nou segle.

En aquestes altures de segle i de mil·lenni els horitzons enfosquits podrien aclarir-se si unim a la consciència global que avui ens proporciona la visió de conjunt de la terra i dels seus habitants la tensió humana que és necessària per buscar amb afany nous camins, solucions noves. O crear-les, utilitzant la

capacitat distintiva de l'espècie humana. Això permetrà la gran transició, que ens omple d'esperança: de súbdits a ciutadans. D'espectadors impassibles i fins i tot indiferents a actors, a persones que participen, que expressen els seus punts de vista, a consolidar la democràcia, que necessàriament ha de reflectir en el seu fer la veu del poble. Aquest poble que fins ara podia expressar-se només amb motiu d'eleccions o de consultes, i que ara podrà fer-ho en forma no presencial a través de la moderna tecnologia de la comunicació (SMS, Internet...).

Sí, podem. El segle XXI, orientat per la Declaració Universal dels Drets Humans, serà, per fi, el segle de la gent.

Sí, podem. El segle XXI, orientat per la *Declaració Universal dels Drets Humans*, serà, per fi, el segle de la gent.

Federico Mayor Zaragoza

President de la Fundació Cultura de la Paz. Exministre d'Educació i Ciència. Exdirector general de la UNESCO. fmayor@fund-culturapaz.org

resum

La *Declaració Universal dels Drets Humans* representa el fet més rellevant del segle XX, per l'impacte que ha tingut en tantes generacions i el que, sens dubte, tindrà en el futur. La Declaració reconeix la radical igualtat de tots els éssers humans. Els països més poderosos (G7-G8) neguen els principis de justícia, igualtat i solidaritat pels valors de mercat. És important l'educació en drets humans per fomentar la cultura de la pau.

PARAULES CLAU

drets humans, dignitat, igualtat, cultura de la pau

abstract

The Universal Declaration of Human Rights represents the most important event of the XXth century, for the impact it has had on many generations and the one it will undoubtedly have in the future. The Declaration recognises human being equality. The most powerful countries (G7-G8) deny the principles of justice, equality and solidarity for the market values. The education in human rights is crucial to promote the culture of peace.

KEYWORDS

human rights, dignity, equality, culture of peace

Drets humans i bioètica

Héctor Gros Espiell

Doctor en dret i ciències socials.
Membre del Comitè Internacional
de Bioètica de la UNESCO.
hgrosespiell@hotmail.com

resum

El 60è aniversari de la *Declaració Universal dels Drets Humans* és una ocasió propícia per a reflexionar sobre la relació entre aquest document històric i la *Declaració Universal sobre Bioètica i Drets Humans* de la UNESCO de 2005. Es tracta de pensar sobre la naturalesa jurídica comparada d'ambdós instruments. I veure com aquesta darrera Declaració representa una aplicació dels drets humans en la bioètica, un camp desconegut l'any 1948.

PARAULES CLAU
drets humans, bioètica,
UNESCO

abstract

The 60th anniversary of the Universal Declaration of Human Rights is just the right occasion to reflect on the connection between this historical document and UNESCO's Universal Declaration of Bioethics and Human Rights in 2005. It is a matter of thinking about the legal comparative nature of the two instruments and check how the latter Declaration represents the implementation of the human rights in bioethics, an unknown field in 1948.

KEYWORDS
human rights, bioethics,
UNESCO

El 60è aniversari de la *Declaració Universal dels Drets Humans*, celebrat el 10 de desembre de 2008, és una ocasió propícia per a reflexionar sobre la relació entre aquest document històric i la *Declaració Universal sobre Bioètica i Drets Humans* de la UNESCO de 2005. Aquesta reflexió ens permetrà pensar sobre la naturalesa jurídica comparada d'ambdós instruments, les seves significacions i transcendència en el dret i l'àmbit de la persona, i de com la Declaració de la UNESCO de 2005 ha pogut ser, a uns quants anys de distància, una projecció i actualització de la de París de 1948, portant i aplicant els drets humans sobre la base d'una mateixa idea de la vida i la dignitat, i del que són i signifiquen aquests drets en el camp bioètic. Un espai científic, conceptual i terminològic ignorat encara l'any 1948.

La *Declaració Universal dels Drets Humans* representa la prolongació i el desenvolupament conceptual, polític i jurídic de la Carta de les Nacions Unides, que es va adoptar com un «ideal comú» de la humanitat i va constituir una proclamació universal dels drets de la persona, fruit de la dignitat eminent de l'ésser i inherents a l'ésser humà. Va ser una actualització, modernització i universalització dels textos nacionals tradicionals en matèria de drets humans, que va incloure els nous drets econòmics, socials i culturals, sense oblidar la referència als deures de l'individu,¹ inseparables dels drets. Va ser un pas essencial en «la croada dels drets humans» i una etapa determinant en el procés per a la qualificació i l'acceptació de l'ésser humà com a subjecte del dret internacional.²

La Declaració de la UNESCO de l'any 2005 no només és un text sobre bioètica, en sentit estricte, sinó que és essencialment un instrument sobre bioètica i drets humans. D'aquí el seu títol i tot el

seu contingut, tant pel que fa al seu preàmbul com a la normativa. És part del dret internacional dels drets humans i element cabdal i necessari per a relacionar la bioètica amb els drets humans.

La Declaració de la Unesco de l'any 2005 no només és un text sobre bioètica, en sentit estricte, sinó que és essencialment un instrument sobre bioètica i drets humans

La *Declaració Universal dels Drets Humans* (1948) i la *Declaració Universal sobre Bioètica i Drets Humans* de la UNESCO (2005) no són tractats internacionals. Són «declaracions» adoptades i proclamades, en el primer cas per l'Assemblea General de les Nacions Unides i en el segon per la Conferència General de la UNESCO. Ambdós textos, en conseqüència, sorgeixen d'«òrgans» constitutius de la «família» de les Nacions Unides, ja que la UNESCO és un organisme especialitzat del sistema, d'acord amb allò que disposa la Carta de les Nacions Unides (art. 57), amb competències en matèria d'educació, ciència, cultura i comunicació, segons el que disposa la seva carta constitutiva.

En no ser tractats, sinó declaracions adoptades, no han estat signades ni ratificades, o subjectes a l'adhesió o l'acceptació. No posseeixen estrictament els efectes directes que emanen dels tractats. Però això no significa que no posseeixin efectes jurídics, ni manquin de conseqüències respecte de la seva obligatorietat.

Pel que fa a la *Declaració Universal sobre Drets Humans*, la comunitat internacional ha proclamat el seu caràcter obligatori en reiterades ocasions, espe-

cialment en les Conferències de Drets Humans de Teheran (1968) i de Viena (1933). La doctrina majoritària ho ha sostingut, basant-se fonamentalment en el seu caràcter de complement i desenvolupament de la Carta de les Nacions Unides, i la jurisprudència internacional, especialment de la Cort Internacional de Justícia, així ho ha reconegut.³

Avui no hi ha dubte que el text de 1948 no és només una proclamació amb efectes morals o polítics, sinó un exemple a seguir per les legislacions nacionals, i un element interpretatiu a emprar en els sistemes jurídics interns.⁴ És un text internacional amb valor propi, eminent, i una font de drets i deures de la persona humana que hauria de ser respectat pels Estats.

D'altra banda, la Declaració de 1948 està en la base de l'elaboració universal del dret dels drets humans, que compta avui amb una base convencional constituïda per gairebé un centenar de tractats i, així mateix, del desenvolupament actual dels sistemes regionals de protecció dels drets humans, com és el cas d'Europa, Amèrica i Àfrica.

Sobre la *Declaració Universal sobre Bioètica i Drets Humans* de la UNESCO, és un text, també declaratiu, que s'uneix a les altres dues declaracions anteriors de la UNESCO en relació a aquesta matèria: la *Declaració Universal sobre el Genoma Humà i els Drets Humans* (1997) i la *Declaració Internacional sobre les Dades Genètiques Humanes* (2003).

Aquestes tres declaracions, adoptades per unanimitat en la Conferència General de la UNESCO, tampoc no són tractats, però respecte dels seus efectes jurídics pot aplicar-se el mateix raonament que la doctrina i la jurisprudència emprada per a fundar l'obligatorietat jurídica de la Declaració de 1948. Les tres declaracions de la UNESCO, sobretot les de 1997⁵ i 2005, constitueixen el desenvolupament de la Carta de les Nacions Unides i la Declaració Universal de 1948, i han estat adoptades sobre la base d'una votació unànime, i la comunitat internacional les ha aplicat accep-

tant-les sense reserves ni objeccions.

¿Quina és la significació i transcendència en el dret i en l'àmbit de la persona d'aquestes dues declaracions: la de 1948 i 2005? Quant a la transcendència jurídica no hi ha dubte que la Declaració de 1948 ha tingut una influència excepcional. Aquesta, com ja assenyalem a l'inici del desenvolupament del dret internacional dels drets humans, confereix una protecció internacional, tant universal com regional, de la conceptualització de l'individu com a subjecte del dret. Més encara, és en la Declaració de 1948 que s'ha fundat una transformació de tot el contingut del dret internacional públic, que avui està íntegrament condicionat pel tema dels drets i deures de l'home, de la seva garantia i protecció i de la creació de diversos mitjans, fins i tot jurisdiccionals, per assegurar el seu respecte, i configurar la responsabilitat pecuniària per la seva violació dels Estats i la penal dels individus per la seva violació.

En l'àmbit del respecte a la persona, tot i els progressos assolits entre 1948 i 2008, la situació dels drets humans no és òptima. Encara hi ha violacions massives, encara hi ha discriminació i exclusió, pobresa intolerable, ignorància, mancances socials, alimentàries i sanitàries

En l'àmbit del respecte a la persona, tot i els progressos assolits entre 1948 i 2008, la situació dels drets humans no és òptima. Encara hi ha violacions massives, encara hi ha discriminació i exclusió, pobresa intolerable, ignorància, mancances socials, alimentàries i sanitàries. Però, al mateix temps, hi ha consciència que això és intolerable i es reconeix que hi ha una obligació ineludible d'avançar en el camí cap a la justícia i l'equitat per a tots.

Tanmateix, s'ha començat a reconèixer l'evidència de la veritat: sense de-

mocràcia no hi pot haver respecte real i efectiu dels drets humans, sense el respecte d'aquests drets no es pot parlar de democràcia. Això també és aplicable tant respecte de la interpretació i aplicació de la Declaració de 1948 com de la de la UNESCO de 2005.

Pel que fa a la *Declaració Universal sobre Bioètica i Drets Humans*, la seva major incidència es basa en una afirmació determinant en relació a la unió necessària entre bioètica i drets humans, entre genètica i llibertat.

Tanmateix, s'ha començat a reconèixer l'evidència de la veritat: sense democràcia no hi pot haver respecte real i efectiu dels drets humans, sense el respecte d'aquests drets no es pot parlar de democràcia

Aquesta Declaració, juntament amb els altres dos textos de la UNESCO, influeixen en el procés inicial d'elaboració jurídica de l'anomenat biodret. El biodret és l'expressió normativa de la bioètica i és una branca jurídica que s'anirà desenvolupant en el futur, i fins i tot tindrà un caràcter convencional. El biodret posseeix un espai propi inclòs en el dret internacional i ajuda, per altra banda, en la regulació del dret intern dels temes bioètics. No és una branca jurídica enfrontada a la bioètica, dirigida a negar-la o suplantant-la, sinó que per contra és una nova assignatura jurídica, nascuda com a conseqüència ineludible del fet que molts dels temes que constitueixen l'objecte de la bioètica necessiten una regulació jurídica, tant internament com internacional.⁶ Cada vegada la bioètica anirà adquirint amb més força i generalitat un caràcter multidisciplinari —científic, tecnològic, jurídic, polític, econòmic i social— dirigit a assegurar la vida i els drets que d'ella es deriven, en un marc social que protegeixi la sa-

lut, el benestar general, l'alimentació, l'accés a l'aigua, el medi ambient i el desenvolupament.

El biodret és l'expressió normativa de la bioètica i és una branca jurídica que s'anirà desenvolupant en el futur. No és una branca jurídica enfrontada a la bioètica, dirigida a negar-la o suplantar-la, sinó que és una nova assignatura jurídica, perquè molts temes objecte de la bioètica necessiten regulació jurídica

Ambdues declaracions, la de 1948 de les Nacions Unides i la de 2005 de la UNESCO, han contribuït d'una manera determinant en el desenvolupament i l'ampliació temàtica del dret internacional públic, que avui inclou de manera necessària i evident allò relatiu a la bioètica, i a la vegada relacionada entranyablement amb els drets humans.⁷

La realitat encara és lluny d'assolir el respecte pels drets humans, però la bioètica i el biodret són elements d'impulsió per a canviar-la i per a fer que aquesta realitat sigui més humana, més justa i menys discriminatòria.

En el 60è aniversari de la *Declaració Universal dels Drets Humans*, cal recordar l'estreta relació que té amb la *Declaració Universal sobre Bioètica i Drets Humans*. Hi ha un paral·lelisme profund i entranyable en aquesta relació entre ambdós instruments. La Declaració del 2005 seria inconcebible sense l'antecedent de la de 1948, com ho reconeix el seu Preàmbul,⁸ i la reiterada referència en el seu articulat al dret dels drets humans. La vida i els drets que d'ella sorgeixen, la concepció global d'aquests drets, el seu caràcter d'inherent a l'ésser humà, la seva interdependència, indivisibilitat, el seu fonament en la dignitat i la necessitat de respectar-los de manera universal, total, integral i no discrimina-

tòria, són elements comuns d'ambdues declaracions. Això és el que cal recordar i destacar avui, en el procés mai conclòs, en la croada mai acabada, pel reconeixement i el respecte efectiu i real dels drets de l'ésser humà.

Les dues declaracions, la del 1948 i la de 2005, ambdues expressions del dret, del veritable dret que només és tan bo quan és just, constitueixen expressions del dret, constitueixen etapes històriques de la lluita necessària i constant perquè la «història com a gesta de la llibertat», per utilitzar l'expressió de Benedetto Croce, sigui realment una veritat.⁹

NOTES I REFERÈNCIES

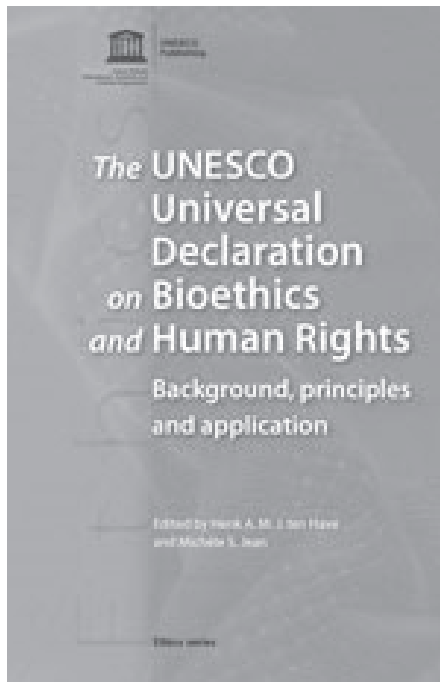
BIBLIOGRÀFIQUES:

1. Gros Espiell H. Derechos y Deberes Humanos. En: Gros Espiell H. Derechos Humanos. Lima; 1991. p. 41-47.
2. És impossible donar aquí ni tan sols un resum de la riquíssima doctrina generada per la Declaració de 1948, sobre la seva significació i la seva influència en la transformació del dret internacional. Solament volem avui recordar, com un renovat homenatge i un tribut d'amistat, el magnífic article de Rene Cassin, publicat en *Le Monde* París, el 14 de desembre de 1948, reeditat en el Suplanté *Le Monde* el 6 de desembre de 2008, titulat «Le Premier Résultat d'une Croisade».
3. També sobre aquest punt és impossible citar l'amplíssima bibliografia escrita, que enumero en diversos dels meus treballs. Per exemple he donat els fonaments de la meua opinió i he resumit la bibliografia en diversos treballs com per exemple a: Gros Espiell H. La Declaración Universal sobre la Bioética y los Derechos i les altres Declaracions de la UNESCO en matèria de Bioètica i Genètica. La seva importància i incidència en el desenvolupament del dret internacional. En: Gros Espiell H, Gómez Sánchez I, coordinadors.

La Declaración Universal de Bioética y Derechos Humanos de la UNESCO. Granada: Editorial Comares; 2006; Gros Espiell H. El 60 Aniversario de la Declaración Universal de Derechos Humanos. El Uruguay y la declaración, La Ley Uruguay, 2008;1(2); Gros Espiell H. Derechos Humanos, Derecho Internacional y Política Internacional, Capítulo II, 12 i 13. En: Gros Espiell H. Derechos Humanos. Lima; 1991. p. 106 i s.

4. Per exemple, la Constitució espanyola de 1978 disposa en el seu article 10.2: «Les normes relatives als drets fonamentals i a les llibertats que la Constitució reconeix, s'interpretaran de conformitat amb la Declaració Universal de Drets Humans i els tractats i acords internacionals sobre les mateixes matèries ratificades per Espanya».
5. Aquesta Declaració fou «ratificada i feta seva» per l'Assemblea General de les Nacions Unides el 1978.
6. Gros Espiell H. Bioderecho Internacional. En: Romeo Casabona C, director. Enciclopedia de la Bioética (en prensa).
7. Gros Espiell H. El Desarrollo Progresivo del Derecho Internacional y su Ampliación temática. En: Conferencias en el Curso del Comité Jurídico Interamericano. Río de Janeiro; Agosto de 2008.
8. Gros Espiell H. El Preámbulo de la Declaración sobre la Bioética y los Derechos Humanos. En: La Declaración Universal sobre la Bioética y los Derechos Humanos. Paris: UNESCO; 2008. També en: Revista de Derecho y Genoma Humano. 2006;(25).
9. Croce B. La Storia come Pensiero e como Azione, Bacio, Laterza, 1938. En: Croce B. La Filosofia come Histoire de la Liberté. Paris: Editions du Senil; 1983. p. 205-213; La Religión de la Libertad. En: Historia de Europa en el Siglo XIX, Buenos Aires: Editorial Imán; 1950. p. 15. On diu «La Història és obra de l'esperit i com l'esperit és llibertat, la història és obra de la llibertat».

Declaració Universal sobre Bioètica i Drets Humans

És necessari i convenient que la comunitat internacional estableixi principis universals que serveixin de fonament per a una resposta de la humanitat als dilemes i les controvèrsies cada vegada més nombrosos que la ciència i la tecnologia plantegen a l'espècie humana i al medi ambient

Aprovada per la Conferència General de la UNESCO reunida a París en la seva 33a sessió, l'octubre del 2005

La Conferència General,

Conscient de la capacitat excepcional que té l'ésser humà per reflexionar sobre la pròpia existència i el seu entorn, com també per percebre la injustícia, evitar el perill, assumir responsabilitats, buscar la cooperació i fer mostra d'un sentit moral que doni expressió a principis ètics,

Tenint en compte els ràpids progressos de la ciència i la tecnologia, que afecten cada vegada més la nostra concepció de la vida i fins i tot la mateixa vida, i que han comportat una forta demanda perquè es doni una resposta universal als problemes ètics que plantegen aquests progressos,

Reconeixent que els problemes ètics suscitats pels ràpids progressos de la ciència i les seves aplicacions tecnològiques s'han d'examinar tenint en compte no només el respecte a la dignitat de la persona humana, sinó també el respecte universal i l'observança dels drets humans i les llibertats fonamentals,

Resolent que és necessari i convenient que la comunitat internacional estableixi principis universals que serveixin de fonament per a una resposta de la humanitat als dilemes i les controvèrsies cada vegada més nombrosos que la ciència i la tecnologia plantegen a l'espècie humana i al medi ambient,

Recordant la Declaració Universal dels Drets Humans del 10 de desembre del 1948, la Declaració Universal sobre el Genoma Humà i els Drets Humans aprovada per la Conferència General de la UNESCO l'11 de novembre del 1997 i la Declaració Internacional sobre les Dades Genètiques Humanes aprovada per la Conferència General de la UNESCO el 16 d'octubre del 2003,

Tenint present el Pacte Internacional de Drets Econòmics, Socials i Culturals i el Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics adoptats el 16 de desembre del 1966, la Convenció Internacional de les Nacions Unides sobre l'Eliminació de totes les formes de Discriminació contra la Dona del 18 de desembre del 1979, la Convenció de les Nacions Unides sobre els Drets de l'Infant del 20 de novembre del 1989, el Conveni de les Nacions Unides sobre la Diversitat Biològica del 5 de juny del 1992, les Normes Uniformes de les Nacions Unides sobre la Igualtat d'Oportunitats per a les Persones amb Discapacitat aprovades per l'Assemblea General de les Nacions Unides el 1993, la Recomanació de la UNESCO sobre la Situació dels Investigadors Científics del 20 de novembre de 1974, la Declaració de la UNESCO sobre la Raça i els Prejudicis Racionals del 27 de novembre del 1978, la Declaració de la UNESCO sobre les Responsabilitats de les Generacions Actuals envers les Generacions Futures del 12 de novembre del 1997, la Declaració Universal de la UNESCO sobre la Diversitat Cultural del 2 de novembre del 2001, el Conveni de l'OIT (núm. 169) sobre Pobles Indígenes i Tribals a Països Independents del 27 de juny del 1989, el Tractat Internacional sobre els Recursos Fitogenètics

per a l'Alimentació i l'Agricultura aprovat per la Conferència de la FAO el 3 de novembre del 2001 i vigent des del 29 de juny del 2004, l'Acord sobre els Aspectes dels Drets de Propietat Intel·lectual Relacionats amb el Comerç (ADPIC) annex a l'Acord de Marràqueix pel qual s'estableix l'Organització Mundial del Comerç i vigent des de l'1 de gener del 1995, la Declaració de Doha Relativa a l'Acord sobre els ADPIC i la Salut Pública del 14 de novembre del 2001 i els altres instruments internacionals aprovats per les Nacions Unides i els seus organismes especialitzats, en particular l'Organització de les Nacions Unides per a l'Agricultura i l'Alimentació (FAO) i l'Organització Mundial de la Salut (OMS),

Tenint presents, així mateix, els instruments internacionals i regionals relatius a la bioètica, els quals comprenen el Conveni per a la Protecció dels Drets Humans i la Dignitat de l'Ésser Humà respecte a les Aplicacions de la Medicina i la Biologia —Convenció sobre els Drets Humans i la Biomedicina del Consell d'Europa, aprovada el 1997 i vigent des del 1999—, juntament amb els respectius protocols addicionals, com també les legislacions i les reglamentacions nacionals en matèria de bioètica, els codis de conducta, les directrius i altres textos internacionals i regionals sobre bioètica, com ara la Declaració d'Hèlsinki de l'Associació Mèdica Mundial sobre els Principis Ètics per a la Recerca Mèdica amb Subjectes Humans, aprovada l'any 1964 i esmenada successivament el 1975, el 1983, el 1989, el 1996 i el 2000, i les normes ètiques internacionals per a la recerca biomèdica amb éssers humans del Consell d'Organitzacions Internacionals de Ciències Mèdiques, aprovades l'any 1982 i esmenades el 1993 i el 2002,

Reconeixent que cal entendre aquesta Declaració de manera compatible

amb el dret internacional i les legislacions nacionals d'acord amb el dret relatiu als drets humans,

Recordant la Constitució de la UNESCO aprovada el 16 de novembre del 1945,

Considerant que la UNESCO ha de participar en la definició de principis universals basats en valors ètics comuns que orientin els progressos científics i el desenvolupament tecnològic i la transformació social, per tal de determinar els desafiaments que sorgeixen en l'àmbit de la ciència i la tecnologia tenint en compte la responsabilitat de les generacions actuals envers les generacions futures, i que les qüestions de bioètica, que per força tenen una dimensió internacional, s'han de tractar com un tot, a partir dels principis ja establerts a la Declaració Universal sobre el Genoma Humà i els Drets Humans i la Declaració Internacional sobre les Dades Genètiques Humanes, i tenint en compte no tan sols el context científic actual, sinó també l'evolució que tindrà en el futur,

Conscient que els éssers humans formen part integrant de la biosfera i que exerceixen una funció important en la protecció del proïsme i d'altres formes de vida, en particular els animals,

Reconeixent que, gràcies a la llibertat de la ciència i la recerca, els progressos científics i tecnològics han aportat i poden aportar grans beneficis a l'espècie humana, per exemple l'augment de l'esperança de vida i la millora de la qualitat de vida, i destacant que aquests progressos sempre han de procurar promoure el benestar de cada individu, família, grup o comunitat i de l'espècie humana en conjunt, en el reconeixement de la dignitat de la persona humana i en el respecte universal i l'observança dels drets humans i les llibertats fonamentals,

Reconeixent que la salut no depèn únicament dels progressos de la recerca científica i tecnològica, sinó també de factors psicosocials i culturals,

Reconeixent així mateix que les decisions relatives a les qüestions ètiques relacionades amb la medicina, les ciències de la vida i les tecnologies associades poden tenir repercussions en els individus, les famílies, els grups o les comunitats i en l'espècie humana en conjunt,

Tenint present que la diversitat cultural, font d'intercanvis, innovació i creativitat, és necessària per a l'espècie humana i, en aquest sentit, constitueix un patrimoni comú de la humanitat, però destacant alhora que no s'ha d'invocar a costa dels drets humans i les llibertats fonamentals,

Tenint present també que la identitat d'una persona comprèn dimensions biològiques, psicològiques, socials, culturals i espirituals,

Reconeixent que la conducta científica i tecnològica poc ètica ha tingut repercussions especials en les comunitats indígenes i locals,

Convençuda que la sensibilitat moral i la reflexió ètica haurien de ser part integrant del procés de desenvolupament científic i tecnològic i que la bioètica hauria de desenvolupar un paper predominant en les decisions que s'han de prendre davant dels problemes que suscita aquest desenvolupament,

Considerant que és convenient elaborar nous enfocaments de la responsabilitat social per tal de garantir que el progrés de la ciència i la tecnologia contribueixi a la justícia i l'equitat i serveixi l'interès de la humanitat,

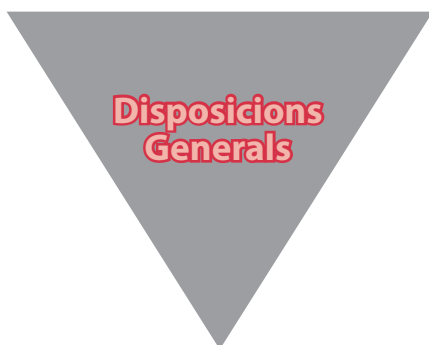
Reconeixent que una manera important d'avaluar les realitats socials i

d'aconseguir l'equitat consisteix a prestar atenció a la situació de la dona,

Destacant la necessitat de reforçar la cooperació internacional en l'àmbit de la bioètica, tenint en compte en particular les necessitats específiques dels països en via de desenvolupament, les comunitats indígenes i les poblacions vulnerables,

Considerant que tots els éssers humans, sense cap mena de distinció, haurien de gaudir de les mateixes normes ètiques elevades en la recerca relativa a la medicina i les ciències de la vida,

Proclama els principis següents i aprova aquesta Declaració.

ARTICLE 1 *Abast*

1. La Declaració tracta les qüestions ètiques relacionades amb la medicina, les ciències de la vida i les tecnologies associades aplicades als éssers humans, tenint en compte les seves dimensions socials, jurídiques i ambientals.

2. La Declaració s'adreça als estats. També imparteix orientació, si escau, per a les decisions o pràctiques d'individus, grups, comunitats, institucions i empreses, tant públiques com privades.

ARTICLE 2 *Objectius*

Els objectius d'aquesta Declaració són:

a) proporcionar un marc universal de principis i procediments que serveixin de guia als estats en la formulació de legislacions, polítiques o altres instruments en l'àmbit de la bioètica;

b) orientar l'acció d'individus, grups, comunitats, institucions i empreses, tant públiques com privades;

c) promoure el respecte de la dignitat humana i protegir els drets humans, i vetllar alhora pel respecte de la vida dels éssers humans i les llibertats fonamentals, de conformitat amb el dret internacional relatiu als drets humans;

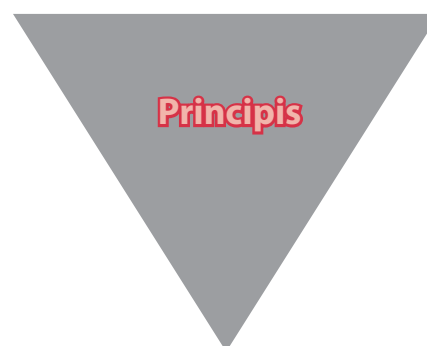
d) reconèixer la importància de la llibertat de recerca científica i les repercussions beneficioses del desenvolupament científic i tecnològic, i destacar alhora la necessitat que aquesta recerca i els consegüents progressos es duguin a terme en el marc dels principis ètics enunciats en aquesta Declaració i que respectin la dignitat humana, els drets humans i les llibertats fonamentals;

e) fomentar un diàleg multidisciplinari i pluralista sobre les qüestions de bioètica entre totes les parts interessades i dins de la societat en conjunt;

f) promoure un accés equitatiu als avenços de la medicina, la ciència i la tecnologia, com també una circulació àmplia i un aprofitament ràpid i compartit dels coneixements relatius a aquests avenços i dels beneficis corresponents, i prestar al mateix temps una atenció especial a les necessitats dels països en via de desenvolupament;

g) salvaguardar i promoure els interessos de les generacions presents i futures;

h) destacar la importància de la biodiversitat i la seva conservació com a preocupació comuna de l'espècie humana.

En l'àmbit d'aquesta Declaració, quan es tracti de decisions adoptades o de pràctiques executades per aquells als quals s'adreça, s'han de respectar els principis següents.

ARTICLE 3 *Dignitat humana i drets humans*

1. S'ha de respectar plenament la dignitat humana, els drets humans i les llibertats fonamentals.

2. Els interessos i el benestar de la persona han de tenir prioritat respecte a l'interès exclusiu de la ciència o la societat.

ARTICLE 4 *Beneficis i efectes nocius*

Quan s'apliquen i es fomenten el coneixement científic, la pràctica mèdica i les tecnologies relacionades, s'han de potenciar al màxim els beneficis directes i indirectes per als pacients, els participants en les activitats de recerca i altres persones implicades, i cal reduir al màxim els

possibles efectes nocius per a aquestes persones.

ARTICLE 5 *Autonomia i responsabilitat individual*

S'ha de respectar l'autonomia de la persona pel que fa a la facultat d'adoptar decisions, assumint-ne la responsabilitat i respectant l'autonomia dels altres. Quant a les persones que no disposen de la capacitat d'exercir la seva autonomia, s'han de prendre mesures especials per tal de protegir els seus drets i interessos.

ARTICLE 6 *Consentiment*

1. Tota intervenció mèdica preventiva, diagnòstica i terapèutica només s'ha de dur a terme amb el consentiment previ, lliure i informat de la persona interessada, basat en la informació adequada. Si és necessari, el consentiment ha de ser exprés i la persona interessada pot revocar-ho en tot moment i per qualsevol motiu, sense que això comporti per a la persona cap mena de desavantatge ni perjudici.

2. La recerca científica només s'ha de dur a terme amb el consentiment previ, lliure, exprés i informat de la persona interessada. La informació ha de ser adequada, s'ha de facilitar de forma comprensible i ha d'incloure les modalitats per a la revocació del consentiment. La persona interessada pot revocar el seu consentiment en tot moment i per qualsevol motiu, sense que això li comporti cap mena de desavantatge ni perjudici. Les excepcions a aquest principi només s'han de fer de conformitat amb les normes ètiques i jurídiques aprovades pels estats, de forma compatible amb els principis i disposicions enunciats en aquesta Declaració, en particular a

l'article 27, i amb el dret internacional relatiu als drets humans.

3. En els casos corresponents a recerques dutes a terme en un grup de persones o una comunitat, es pot demanar, a més, l'acord dels representants legals del grup o la comunitat en qüestió. L'acord col·lectiu d'una comunitat o el consentiment d'un dirigent comunitari o una altra autoritat no ha de substituir en cap cas el consentiment informat d'una persona.

ARTICLE 7 *Persones sense capacitat per donar el seu consentiment*

De conformitat amb la legislació nacional, s'ha de concedir protecció especial a les persones que no tenen capacitat per donar el seu consentiment:

a) l'autorització per procedir a recerques i pràctiques mèdiques s'ha d'obtenir d'acord amb els interessos de la persona interessada i de conformitat amb la legislació nacional. Això no obstant, la persona interessada hauria d'estar associada, en la mesura que sigui possible, al procés d'adopció de la decisió de consentiment, com també al de revocació;

b) tan sols s'han de dur a terme activitats de recerca que redundin directament en benefici de la salut de la persona interessada, quan s'hagi obtingut l'autorització i s'hagin reunit les condicions de protecció prescrites per la llei, i si no hi ha una alternativa de recerca d'eficàcia comparable amb participants en la recerca capaços de donar el seu consentiment. Les activitats de recerca que no comportin un possible benefici directe per a la salut només s'han de dur a terme de manera ex-

cepcional, amb les restriccions més àmplies, i exposar la persona únicament a un risc i una coerció mínims i, si s'espera que la recerca redundi en benefici de la salut d'altres persones de la mateixa categoria, d'acord amb les condicions prescrites per la llei i de forma compatible amb la protecció dels drets humans de la persona. S'ha de respectar la negativa d'aquestes persones a participar en activitats de recerca.

ARTICLE 8 *Respecte de la vulnerabilitat humana i la integritat personal*

Quan s'apliquen i fomenten el coneixement científic, la pràctica mèdica i les tecnologies connexes, s'ha de tenir en compte la vulnerabilitat humana. Els individus i grups especialment vulnerables han d'estar protegits i s'ha de respectar la integritat personal d'aquests individus.

ARTICLE 9 *Privadesa i confidencialitat*

S'ha de respectar la privadesa de les persones interessades i la confidencialitat de la informació relativa a aquestes persones. En la mesura que sigui possible, aquesta informació no s'ha d'utilitzar ni revelar per a finalitats que no siguin les que van determinar la seva recollida o per a les quals es va obtenir el consentiment, de conformitat amb el dret internacional, en particular el relatiu als drets humans.

ARTICLE 10 *Igualtat, justícia i equitat*

S'ha de respectar la igualtat fonamental de tots els éssers humans en dignitat i drets, de manera que siguin tractats amb justícia i equitat.

ARTICLE 11 *No discriminació i no estigmatització*

Cap individu o grup no ha de ser sotmès per cap motiu, en violació de la dignitat humana, els drets humans i les llibertats fonamentals, a cap mena de discriminació o estigmatització.

ARTICLE 12 *Respecte de la diversitat cultural i del pluralisme*

S'ha de tenir degudament en compte la importància de la diversitat cultural i del pluralisme. Això no obstant, aquestes consideracions no s'han d'invocar per atemptar contra la dignitat humana, els drets humans i les llibertats fonamentals o els principis enunciats en aquesta Declaració, ni tampoc per limitar-ne l'abast.

ARTICLE 13 *Solidaritat i cooperació*

S'ha de fomentar la solidaritat entre els éssers humans i la cooperació internacional amb aquesta finalitat.

ARTICLE 14 *Responsabilitat social i salut*

1. La promoció de la salut i el desenvolupament social per als seus pobles és una missió essencial dels governs, que comparteixen tots els sectors de la societat.

2. Tenint en compte que gaudir de la millor salut possible és un dels drets fonamentals de tot ésser humà sense distinció de raça, religió, ideologia política o condició econòmica o social, els progressos de la ciència i la tecnologia han de fomentar:

a) l'accés a una atenció mèdica de qualitat i als medicaments essencials,

especialment per a la salut de les dones i els infants, ja que la salut és essencial per a la mateixa vida i s'ha de considerar un bé social i humà;

b) l'accés a una alimentació i una aigua adequades;

c) la millora de les condicions de vida i del medi ambient;

d) la supressió de la marginació i l'exclusió de persones per qualsevol motiu; i

e) la reducció de la pobresa i l'analfabetisme.

ARTICLE 15 *Aprofitament compartit dels beneficis*

1. Els beneficis resultants de tota recerca científica i les seves aplicacions s'han de compartir amb la societat en conjunt i al si de la comunitat internacional, en particular amb els països en via de desenvolupament. Els beneficis que es deriven de l'aplicació d'aquest principi poden adoptar les formes següents:

a) assistència especial i duradora a les persones i els grups que hagin participat en l'activitat de recerca i el seu reconeixement;

b) accés a una atenció mèdica de qualitat;

c) subministrament de noves modalitats o productes de diagnòstic i teràpia obtinguts gràcies a la recerca;

d) suport als serveis de salut;

e) accés als coneixements científics i tecnològics;

f) instal·lacions i serveis destinats a crear capacitats en matèria de recerca;

g) altres formes de benefici compatibles amb els principis enunciats en aquesta Declaració.

2. Els beneficis no han de constituir incentius indeguts per participar en activitats de recerca.

ARTICLE 16 *Protecció de les generacions futures*

Cal tenir degudament en compte les repercussions de les ciències de la vida en les generacions futures, en particular en la seva constitució genètica.

ARTICLE 17 *Protecció del medi ambient, la biosfera i la biodiversitat*

S'ha de tenir degudament en compte la interconnexió entre els éssers humans i les altres formes de vida, la importància d'un accés adient als recursos biològics i genètics i la utilització que se'n fa, el respecte del saber tradicional i la funció dels éssers humans en la protecció del medi ambient, la biosfera i la biodiversitat.

Aplicació dels principis

ARTICLE 18 *Adopció de decisions i tractament de les qüestions bioètiques*

1. S'ha de promoure la professionalitat, l'honestat, la integritat i la transparència en l'adopció de decisions, en

particular les declaracions de tots els conflictes d'interès i l'aprofitament compartit de coneixements. S'ha d'intentar aplicar els millors coneixements i mètodes científics disponibles per tractar i examinar periòdicament les qüestions de bioètica.

2. Cal establir un diàleg permanent entre les persones i els professionals interessats i la societat en conjunt.

3. S'han de promoure les possibilitats d'un debat públic pluralista i informat, en el qual s'hi expressin totes les opinions pertinents.

ARTICLE 19 *Comitès d'ètica*

S'han de crear i promoure, al nivell que correspongui, comitès d'ètica independents, pluridisciplinaris i pluralistes, i donar-los suport amb vista a:

a) avaluar els problemes ètics, jurídics, científics i socials pertinents suscitats pels projectes de recerca relatius als éssers humans;

b) prestar assessorament sobre problemes ètics en contextos clínics;

c) avaluar els progressos de la ciència i la tecnologia, formular recomanacions i contribuir a la preparació d'orientacions sobre les qüestions que entrin en l'àmbit d'aquesta Declaració;

d) fomentar el debat, l'educació i la sensibilització del públic sobre la bioètica, com també la seva participació en aquest àmbit.

ARTICLE 20 *Avaluació i gestió de riscos*

S'ha de promoure una avaluació i una gestió apropiades dels riscos relacionats amb la medicina, les ciències de la vida i les tecnologies associades.

ARTICLE 21 *Pràctiques transnacionals*

1. Els estats, les institucions públiques i privades i els professionals associats a activitats transnacionals han d'intentar vetllar perquè sigui conforme als principis enunciats en aquesta Declaració tota activitat que entri en el seu àmbit i que hagi estat realitzada, finançada o duta a terme de qualsevol altra forma, total o parcialment, en diversos estats.

2. Quan una activitat de recerca es faci o es dugui a terme de qualsevol altra forma en un estat o en diversos estats (l'estat amfitrió o els estats amfitrions) i estigui finançada per una font ubicada en un altre estat, aquesta activitat s'ha de sotmetre a un nivell apropiat d'examen ètic en l'estat amfitrió o els estats amfitrions, com també en l'estat on estigui ubicada la font de finançament. Aquest examen s'ha de basar en normes ètiques i jurídiques que siguin compatibles amb els principis enunciats en aquesta Declaració.

3. Les activitats de recerca transnacionals en matèria de salut han de respondre a les necessitats dels països amfitrions i s'ha de reconèixer que és important que la investigació contribueixi a pal·liar els problemes urgents de salut a tot el món.

4. Quan es negocia un acord de recerca, s'han d'establir les condicions de col·laboració i d'acord sobre els beneficis de la recerca amb la participació equitativa de les parts en la negociació.

5. Els estats han d'adoptar mesures adients en l'àmbit nacional i internacional per tal de lluitar contra el bioterrorisme, com també contra el tràfic il·lícit d'òrgans, teixits, mostres, recursos genètics i materials relacionats amb la genètica.

**Promoció
de la
Declaració**

ARTICLE 22 *Funció dels estats*

1. Els estats han d'adoptar totes les disposicions adequades, tant de caràcter legislatiu com administratiu o d'altra índole, per tal de posar en pràctica els principis enunciats en aquesta Declaració, d'acord amb el dret internacional relatiu als drets humans. Aquestes mesures han de rebre el suport d'altres en els àmbits de l'educació, la formació i la informació pública.

2. Els estats han de fomentar la creació de comitès d'ètica independents, pluridisciplinaris i pluralistes, tal com disposa l'article 19.

ARTICLE 23 *Educació, formació i informació en matèria de bioètica*

1. Per promoure els principis enunciats en aquesta Declaració i entendre millor els problemes plantejats en l'àmbit de l'ètica pels progressos de la ciència i la tecnologia, en particular per als joves, els estats s'han d'esforçar no només per fomentar l'educació i la formació sobre bioètica en tots els aspectes, sinó també per estimular els programes d'informació i difusió de coneixements sobre la bioètica.

2. Els estats han d'encoratjar les organitzacions intergovernamentals internacionals i regionals, com també les organitzacions no governamentals internacionals, regionals i nacionals, perquè participin en aquesta tasca.

ARTICLE 24

Cooperació internacional

1. Els estats han de fomentar la difusió internacional d'informació científica i estimular la circulació lliure i l'aprofitament compartit dels coneixements científics i tecnològics.

2. En el context de la cooperació internacional, els estats han de promoure la cooperació científica i cultural i establir acords bilaterals i multilaterals que permetin als països en via de desenvolupament crear les capacitats necessàries per participar en la creació i l'intercanvi de coneixements científics i de les corresponents competències tècniques, com també en l'aprofitament compartit dels seus beneficis.

3. Els estats han de respectar i fomentar la solidaritat entre ells i també l'han de promoure amb i entre individus, famílies, grups i comunitats, i entre aquests en particular amb els que són més vulnerables a causa de malalties, discapacitats o altres factors personals, socials o ambientals, i amb aquells que tenen uns recursos més limitats.

ARTICLE 25

Activitats de seguiment de la UNESCO

1. La UNESCO ha de promoure i difondre els principis enunciats en aquesta Declaració. Amb aquesta finalitat, la UNESCO ha de sol·licitar l'ajuda i l'assistència del Comitè Intergovernamental de Bioètica (CIGB) i del Comitè Internacional de Bioètica (CIB).

2. La UNESCO ha de reiterar la seva voluntat de tractar la bioètica i de promoure la col·laboració entre el CIGB i el CIB.

Disposicions finals

ARTICLE 26

Interrelació i complementarietat dels principis

Aquesta Declaració s'ha d'entendre com un tot i els principis s'han d'entendre com a complementaris i relacionats entre si. Cada principi s'ha de considerar en el context dels altres principis, segons correspongui a les circumstàncies.

ARTICLE 27

Limitacions a l'aplicació dels principis

Si s'han d'imposar limitacions a l'aplicació dels principis enunciats en aquesta Declaració, s'ha de fer per llei, en particular les lleis relatives a la seguretat pública per investigar, descobrir i jutjar delictes, protegir la salut pública i salvaguardar els drets i llibertats dels altres. Aquesta llei ha de ser compatible amb el dret internacional relatiu als drets humans.

ARTICLE 28

Excepció relativa a la interpretació: actes que vagin en contra dels drets humans, les llibertats fonamentals i la dignitat humana

Cap disposició d'aquesta Declaració no es pot interpretar que confereix a un estat, grup o individu algun dret a emprendre activitats o realitzar actes que vagin en contra dels drets humans, les llibertats fonamentals i la dignitat humana.

Els drets humans des de la perspectiva de les generacions futures

Jordi Giró i París

Doctor en filosofia.
jgirop@uoc.edu

resum

El progrés tècnic i científic de la humanitat ha arribat a un grau de perfeccionament que requereix de la nostra responsabilitat envers el futur. El repte rau a introduir en el nostre comportament ètic, i concretament en la reflexió sobre els drets humans, una dimensió de futur. Els éssers humans futurs, si n'hi ha, no poden fer sentir la seva veu per reclamar que els tinguem en consideració i evitar que realitzem els mals presagis dels nostres pitjors malsons.

PARAULES CLAU

responsabilitat, drets humans, generacions futures

abstract

Mankind has evolved technologically and scientifically to such an extent of perfection that needs our responsibility for the future. The challenge relies on our ethical behaviour and more specifically on the thought about the Human Rights, a future dimension. The humans of the future, if any, cannot raise their voices to claim their opinion and stop us from carrying out the bad omens of our worst nightmares.

KEYWORDS

responsibility, human rights, future generations

Introducció: la responsabilitat ètica envers el futur de la humanitat

Entenem per generacions futures¹ aquells éssers humans l'existència dels quals només podem anticipar ara, però no podem assegurar la seva previsibilitat. La nostra responsabilitat envers els drets d'aquestes generacions futures introdueix, en la nostra consideració moral, una nova dada a tenir en compte: en les nostres accions i en les nostres decisions quotidianes, ens hi juguem no només el nostre destí actual, individual o col·lectiu, sinó les condicions de possibilitat per a aquell o aquells éssers humans que encara estan per arribar, la humanitat futura. El progrés tècnic i científic de la humanitat ha arribat a un grau de perfeccionament que no ens pot fer ignorar la nostra responsabilitat envers el futur. La nostra capacitat de modificació de la naturalesa, la interior i l'exterior, ha assolit una envergadura tan important que qualsevol acció que emprenguem, per l'efecte de la suma de les accions anteriorment realitzades per la humanitat, tindrà unes conseqüències imprevisibles en un futur immediat, davant del qual, sens dubte, haurem de respondre. Ja no és vàlid aduir ignorància per descarregar-nos de la nostra irresponsabilitat, atès que es tractaria d'una ignorància dolorosa i culpable. Des del moment en què hem pres consciència que les nostres accions poden alterar el fons i l'equilibri de la naturalesa, ja no podem mantenir-nos insensibles enfront de la irrupció de responsabilitat que això suposa.²

El repte rau, precisament, a introduir en el nostre comportament ètic, i concretament en la reflexió sobre els drets humans, una dimensió de futur, de la qual ja no podem prescindir. Qualsevol decisió tècnica o científica ja no es pot

prendre ni de forma escèptica ni a partir de la innocència dolorosa de criteris meramente operatius, en termes d'eficàcia, atès que les conseqüències d'aquestes decisions afectaran ineludiblement a la qualitat de la vida humana i fins i tot a la seva mera possibilitat d'existència. Hem ampliat l'espectre de la nostra llibertat fins a uns límits absolutament insospitats, que estenen la consideració ètica a aquells àmbits que fins avui havíem considerat premorals o amorals.

El repte rau, precisament, a introduir en el nostre comportament ètic, i concretament en la reflexió sobre els drets humans, una dimensió de futur, de la qual ja no podem prescindir

Els éssers humans futurs, si n'hi ha, no poden fer sentir la seva veu per reclamar que els tinguem en consideració i evitar que realitzem els mals presagis dels nostres pitjors malsons; per tant, estan absolutament indefensos davant la nostra despreocupació indolora, o culpable, per les seves condicions de vida, el seu destí o la seva mera existència.³ Una desproporció així entre la nostra inconsciència i la magnitud de la seva impotència ha estat l'agulló que ha generat la necessitat de construir una nova sensibilitat humanista i la consideració de la protecció dels seus drets com una extensió més dels drets humans.

Els drets humans de les generacions futures

La noció de drets de les generacions futures la podem fer derivar de la pròpia

evolució de les diverses declaracions de drets humans i plantejar-la com un corol·lari necessari d'aquest mateix procés d'evolució. Com molt bé suggereix Xabier Etxeberria,⁴ cal entendre els drets humans com un procés obert, i en el qual es poden detectar tensions fructíferes. La formulació dels drets humans, des d'un inici, va fer l'opció per una llista oberta que podia incloure altres aportacions en el futur. Devem a aquest caràcter obert de les successives declaracions la facilitat amb la qual les llistes inicials s'han anat ampliant; és més, el caràcter no exclusiu de les declaracions no sols ha permès, sinó que ha facilitat, i en cert sentit potenciat, les noves aportacions.⁵

A mesura que la consciència sobre els drets inherents a tot ésser humà s'ha anat aprofundint, també la llista dels drets humans s'ha ampliat amb nous drets

A mesura que la consciència sobre els drets inherents a tot ésser humà s'ha anat aprofundint, també la llista dels drets humans s'ha ampliat amb nous drets. I així, amb el temps, les llistes inicials s'han anat ampliant en tres ones expansives que coneixem amb el nom de les tres generacions de drets humans. La primera generació és la que privilegia els drets civils, processals i polítics; la segona generació ressalta els drets econòmics, socials i culturals, i, a l'últim, la tercera generació desborda l'enfocament subjectiu per referir-se als drets de les col·lectivitats i, més enllà, a una nova categoria de subjecte, com seria la humanitat, el conjunt de l'espècie humana.

L'ideari de les primeres declaracions és el liberalisme individualista burgès i, per això, estan centrades en la reclamació dels drets de llibertat, en la propietat privada i en els drets derivats dels

processos judicials. Després, durant els segles XIX i XX, quan la burgesia ja ha aconseguit el reconeixement jurídic dels seus drets, serà el proletariat industrial qui aixecarà la bandera dels nous drets, els anomenats drets econòmics, socials i culturals. El protagonisme correspon llavors al socialisme i al sindicalisme, que posen l'accent en el fet que no té gaire sentit proclamar només uns drets individuals de llibertats polítiques bàsiques, si no estan degudament recolzats en condicions econòmiques suficients i en la igualtat d'oportunitats en l'accés als diversos rols socials. Fins aquí, podem parlar dels drets humans en termes de plasmació social i jurídica dels dos primers lemes de la Revolució francesa: la llibertat i la igualtat, i, a través d'aquesta idea, establir, *grosso modo*, un paral·lel amb la influència social de dos grans moviments ideològics i polítics com són, per un cantó, la influència liberal i, per l'altre, la influència socialista.⁶

El procés d'amplificació dels drets humans experimenta una contínua progressió: primer, dels individus a les classes socials i, d'aquí, als gèneres, als pobles i als col·lectius i, finalment, a la humanitat sencera i a la naturalesa

Però el procés d'expansió dels drets humans no s'aturà ni amb les aportacions liberals ni amb les socialistes; a aquestes dues s'hi hauran de sumar les aportacions feministes, que no aconseguiran reconeixement fins al final de la Primera Guerra Mundial, i dels moviments d'emancipació colonial, que invocaran el dret a l'autodeterminació en el procés de descolonització al final de la Segona Guerra Mundial. Aquest procés s'anirà ampliant, en l'actualitat, envers una creixent preocupació pel medi ambient i pel futur de la humani-

tat. D'aquesta manera, podem observar que el procés d'amplificació dels drets humans experimenta una contínua progressió: primer, dels individus a les classes socials i, d'aquí, als gèneres, als pobles i als col·lectius i, finalment, a la humanitat sencera i a la naturalesa. És aquest sentit en la progressió històrica i en l'ampliació dels drets el que ens interessa ara especialment, atès que és el tema fonamental dels anomenats drets de tercera generació.

Si la primera i la segona generació pressuposen com a subjectes de dret individus o grups socials, entorn de la llibertat i la igualtat, la tercera generació de drets es referiran a la solidaritat, que és una de les traduccions possibles del tercer lema de la Revolució francesa: la fraternitat

Si la primera i la segona generació pressuposen com a subjectes de dret individus o grups socials, entorn de la llibertat i la igualtat, la tercera generació de drets es referiran a la solidaritat, que és una de les traduccions possibles del tercer lema de la Revolució francesa: la fraternitat.⁷ En realitat, aquesta perspectiva no apareix en la declaració de 1948, i és la novetat més significativa que podem observar avui.⁸ La classificació en tres generacions aparegué per primera vegada en l'obra de Karel Vasak sobre el dret internacional dels drets humans, l'any 1972.⁹ Sembla lògic postular que el procés d'ampliació i extensió dels drets correspon al progrés de la nostra consciència sobre la fragilitat de l'entorn natural i les seves conseqüències; fa poc temps que hem començat a comprendre que la capacitat tecnològica de la humanitat podria posar en perill la pràctica totalitat dels habitants del planeta. D'aquesta manera, la titu-

laritat dels drets ja no serà individual, ni tan sols de grup, com es pot veure en l'articulat de la Declaració de 1948, sinó global, o sigui, que afectarà la totalitat dels éssers humans, la humanitat sencera, com a espècie.¹⁰ Com a continuació d'aquesta mateixa sensibilitat i tenint en compte aquesta titularitat *humanitària* de l'espècie *Homo sapiens sapiens*, els drets de la tercera generació són el marc de referència idoni en el qual desenvolupar una reflexió sobre els drets de les generacions futures, tant si es considera el tema sota l'aspecte dels drets individuals de cadascun dels nostres descendents futurs, com si es considera la seva titularitat globalment, com a humanitat.

Existeix força unanimitat a l'hora de reconèixer que el contingut d'aquests drets de tercera generació consisteix en quatre modalitats: el dret al medi ambient, el dret al desenvolupament, el dret al patrimoni comú de la humanitat i el dret a la pau

Existeix força unanimitat a l'hora de reconèixer que el contingut d'aquests drets de tercera generació consisteix en quatre modalitats: el dret al medi ambient, el dret al desenvolupament, el dret al patrimoni comú de la humanitat i el dret a la pau.¹¹ Tots aquests drets tenen en comú que no procedeixen ni de la tradició individualista dels drets de primera generació, ni de la tradició socialista dels drets de la segona generació. Sorgeixen de l'existència de la preocupació planetària pel futur de la vida humana i de la continuïtat de l'espècie o, almenys, de la qualitat futura de la vida humana a la qual tindran accés les generacions que vindran. Si ens fixem bé en el context històric, comprovarem que irrompen en el moment d'eclosió

dels moviments ecologistes, els anomenats grups verds.¹² Cal tenir en compte que aquesta preocupació sobre els drets de tercera generació és abordada de manera diferent segons si es produeix en un país desenvolupat o en un en vies de desenvolupament.¹³ Es tracta de la cèlebre discussió entre el primer i el tercer món sobre el desenvolupament sostenible i els models que aquest ha de prendre. En els països del primer món industrialitzat, preval una reflexió sobre els drets de conservació de tot allò que s'ha aconseguit, o sigui, una promoció del patrimoni, la identitat cultural i el medi ambient; mentre que, en els països no industrialitzats, la reflexió se centra en el desenvolupament.¹⁴ Per a l'exercici i la realització d'aquests drets, és necessària una col·laboració de tots els agents socials i, més enllà d'aquesta, una nova sensibilitat ètica.

En els països del primer món industrialitzat, preval una reflexió sobre els drets de conservació de tot allò que s'ha aconseguit, o sigui, una promoció del patrimoni, la identitat cultural i el medi ambient; mentre que, en els països no industrialitzats, la reflexió se centra en el desenvolupament

La formulació dels Drets Humans de la Declaració Universal de 1948 té encara un to excessivament modern, en el sentit que sols fa referència a individus, mentre que l'actual situació planetària i ecològica demana un desbordament d'aquest prejudici individualista i un canvi de mentalitat que englobi, efectivament, la universalitat. La tercera generació de drets es refereix precisament a la universalitat humana i, per això mateix, s'obre envers la consideració de l'existència humana futura. Algunes iniciatives recents, com és el cas de la

Carta de Drets Humans Emergents o Declaració Universal de Drets Humans Emergents, promoguda per l'Institut de Drets Humans de Catalunya, pretén recollir aquesta mateixa idea, però sota un enfocament englobador, suposadament per superar la perspectiva de les diferents generacions de drets.

El problema fonamental d'una aproximació a la responsabilitat envers el futur, a partir de la consideració dels drets humans, està en si poden, en realitat, ser objecte de drets éssers que encara no existeixen

El problema fonamental d'una aproximació a la responsabilitat envers el futur, a partir de la consideració dels drets humans, està en si poden, en realitat, ser objecte de drets éssers que encara no existeixen. Si un ésser humà té drets des del moment en què existeix, els éssers humans futurs tindran drets *llavors* i no *ara*, de la qual cosa es dedueix que les persones actuals no estan sotmeses a cap obligació envers la protecció dels drets dels que encara no existeixen. Contra això, es pot argumentar, com proposa Gosseries, que existeixen una sèrie d'accions actuals que tindran efectes sobre un futur més o menys llunyà i que, per tant, hem de respondre d'aquestes accions tenint en compte les possibles repercussions sobre l'exercici dels drets futurs dels nostres descendents: «*Le rejet de l'idée de droits des personnes futures provient souvent du fait que l'on postule habituellement qu'une obligation actuelle n'existe que corrélativement à des droits actuels (exigence d'une contemporanéité horizontale), et, en conséquence, qu'à moins qu'une personne n'ait des droits actuels, nous sommes déchargés d'obligations. Or, en renonçant au premier membre du postulat, le fait que des indivi-*

*dus futurs puissent avoir de droits dans le futur devient décisif. S'il y a à peu de sens à leur reconnaître des droits aujourd'hui, rien ne s'oppose par contre à ce que l'on reconnaisse des droits futurs aux personnes futures».*¹⁵

Recordarem que ja no podem prescindir d'una dimensió de responsabilitat davant del futur, atès que l'existència i la qualitat del mateix futur depenen de la nostra llibertat ampliada per la ciència i la tecnologia. El futur depèn de la nostra actuació ètica

Conclusió

A mode de conclusió, recordarem que ja no podem prescindir d'una dimensió de responsabilitat davant del futur, atès que l'existència i la qualitat del mateix futur depenen de la nostra llibertat ampliada per la ciència i la tecnologia. El futur depèn de la nostra actuació ètica. La novetat més interessant que introdueix en el nostre actuar la responsabilitat vers el futur parteix de la desproporció paradoxal entre el que sabem del futur i la nostra incidència en ell; respondre d'una manera adequada en introduir aquest saber paradoxal en les nostres decisions quotidianes, socials, polítiques i econòmiques és la gran empresa moral pràctica que ha d'aprendre a desvetllar i contagiar aquesta nova sensibilitat. La responsabilitat ètica envers les futures generacions s'ha plantejat des de la perspectiva dels drets que desenvolupa la idea de la solidaritat, com a colofó d'un procés d'ampliació de les nocions de llibertat i igualtat, que han estat incorporades en aquest procés.

NOTES I REFERÈNCIES

BIBLIOGRÀFIQUES:

1. El concepte de *generació* és un concepte equívoc sobre el qual s'han donat diverses definicions. Vegeu, per exemple, Birnbacher, 1993, p. 15 i s.; Gosseries, 1998, p. 405; Pontara, 1996, p. 29 i s. Nosaltres aquí prendrem part per un significat ampli del terme *generacions futures*, que remeti a aquells éssers humans amb els quals no tindrem contacte directe.
2. Sobre la novetat que representa aquesta capacitat insospitada, vegeu el capítol primer de l'obra de Jonas, titulat «El caràcter modificat de l'acció humana» (Jonas, 1995, p. 25-63).
3. Alguns han plantejat la necessitat que existeixi una figura institucional que les representi operativament en forma de *ombudsman*; una espècie de Defensor del Poble que vetlli per la consideració dels drets de les generacions futures. Vegeu Augius; Busttil (dirs.), 1994; i l'article Kavka; Warren, «Political Representation For Future Generations». A: Eliot; Gare (dirs.), *Environmental Philosophy*. Pennsylvania: Pennsylvania State University; 1983.
4. Etxebarria X. El reto de los Derechos Humanos. Bilbao: Sal Terrae; 1994.
5. Sobre el procés d'evolució dels drets humans, vegeu, per exemple: Artola M. *Los Derechos del Hombre*. Barcelona: Círculo de Lectores; 1986. Oestreich G, Sommermann KP. *Pasado y presente de los Derechos Humanos*. Madrid: Tecnos; 1990; el núm. 228 de la revista *Concilium* dedicat als Drets Humans, març de 1990; Pérez Luño AE. *Los derechos fundamentales*. Madrid: Tecnos; 1988 i *Derechos humanos, Estado de Derecho y Constitución*. Madrid: Tecnos; 1990. Peces-Barba G, et al. *Derecho positivo de los derechos humanos*. Madrid: Debate; 1987.
6. Del liberalisme, els drets de primera generació en recullen els aspectes que accentuen la protecció de les llibertats individuals i del socialisme; els de segona generació, els amplien cap a la igualtat econòmica i la distribució equitativa dels béns i les càrregues socials. Sobre la primera i la segona generació de drets i les seves diferències vegeu Peces-Barba G. *Escritos sobre derechos fundamentales*. Madrid: Eudema; 1988.
7. En aquesta mateixa línia d'argumentació, Pérez Luño ens diu: «*Si la libertad fue el valor guía de los derechos de la primera generación, como lo fue la igualdad para los derechos de signo económico, social y cultural, los derechos de la tercera generación tienen como principal valor de referencia la solidaridad. Los nuevos derechos humanos se hallan aunados entre sí por su incidencia universal en la vida de todos los hombres y exigen para su realización la comunidad de esfuerzos y responsabilidades a escala planetaria. Sólo mediante un espíritu solidario de sinergia, es decir, de cooperación y sacrificio voluntario y altruista de los intereses egoístas, será posible satisfacer plenamente las necesidades y aspiraciones globales comunes relativas a la paz, a la calidad de vida, o a la libertad informática*». Pérez Luño AE. *Las generaciones de derechos fundamentales*. Revista del Centro de Estudios Constitucionales. 1991; (10): 210-211. Sobre el tema dels drets de solidaritat vegeu també Moreno López A. *Los derechos humanos de la solidaridad*. En *IV Jornadas de Profesores de Derecho Internacional y Relaciones Internacionales*. (4-6 julio de 1979). Granada: Univ. de Granada; 1980, p. 37-53.
8. Una atenta lectura de la *Declaració Universal dels Drets Humans* de 1948 de l'ONU manifesta molt clarament aquesta inspiració; en l'article primer llegim: «Tots els éssers humans neixen lliures i iguals en dignitat i en drets. Són dotats de raó i de consciència i cal que es comportin entre ells amb esperit de fraternitat». Si valorem sumàriament els trenta articles

d'aquesta Declaració, comprovarem que els vint-i-un primers es refereixen als drets de primera generació, mentre que la resta es refereixen a la segona. Beltran J, Roig A. Guía de los Derechos Humanos. Madrid: Alhambra; 1987.

9. Vasak K. Las dimensiones internacionales de los Derechos Humanos. Barcelona: Serbal: UNESCO; 1984.

10. «...la eficacia de los derechos de la tercera generación no permite circunscribir su titularidad al hombre aislado, protagonista de los derechos de la primera generación, ni siquiera a los grupos que impulsaron los derechos de segunda generación. Hoy, lo mismo el individuo que las colectividades, resultan insuficientes para responder a unas agresiones que, por afectar a toda la humanidad, sólo pueden ser contrarrestadas a través de derechos cuya titularidad corresponda, solidaria y universalmente, a todos los hombres». Pérez Luño, 1991, p. 217.

11. Tanmateix, Pérez Luño adverteix que, tenint en compte l'ambigüitat de la consideració d'aquests drets, és millor parlar d'un «marc de referència *in fieri*» poc explícit i en vies de desenvolupament; ell inclou un dret a la llibertat informàtica que no està present en la llista. Pérez Luño, 1991. Resulta molt interessant l'estudi, també ja citat, de Moreno López, 1979, en el qual trobem una relació dels documents internacionals on apareixen recollides explícitament les mencions a drets de tercera generació.

12. Dobson proposa una interessant lectura de la ideologia d'aquests moviments ecologistes en la seva obra recentment traduïda: Dobson A. Pensamiento político verde. Una nueva ideología para el siglo XXI. Barcelona: Paidós; 1995.

13. Per a més informació sobre aquestes diferents perspectives, vegeu l'estudi de Bellver, 1994.

14. Sobre la percepció del desenvolupament des de la

perspectiva dels països del tercer món, consulteu, per exemple, Boff L. Ecología: grito de la tierra, grito de los pobres. Madrid: Trotta; 1996, i Ecología y pobreza. Concilium. 1995; (261). 15. Gosseries, 1998, p. 408.

BIBLIOGRAFIA:

Augius E, Busuttil S, directores. What Future for Future Generations? Malta: The Foundation for International Studis: Univ. of Malta; 1994.

Bellver V. Ecología: de las razones a los derechos. Granada: Ecorama; 1994.

Birnbacher D. La responsabilité envers les générations futures. Paris: PUF; 1994.

Gosseries A. L'éthique environnementale aujourd'hui. Revue Philosophique de Louvain. 1998; (3) (número monogràfic dedicat a Philosophie et Environnement).

Jonas H. El principio de responsabilidad. Barcelona: Herder; 1997.

Laslett P, Fishkin S, directores. Justice between Age Groups and Generations. Yale: Yale UP; 1992.

Locke J. Ensayo sobre el gobierno civil. Barcelona: Orbis; 1985.

Nozick R. Anarquía, Estado y Utopía. México: FCE; 1988.

Parfit D. Reasons and Persons. Oxford: Clarendon Press; 1984.

Partridge E, director. Responsibilities to Future Generations. Buffalo: Prometheus Books; 1981.

Peces-Barba, G. Derechos fundamentales. I Teoría general. Madrid: Guadiana; 1973.

Pontara G. Ética y generaciones futuras. Barcelona: Ariel; 1996.

Parijs P. Refonder la solidarité. Paris: Cerf; 1996.

Rawls J. Teoría de la justicia. México: FCE; 1955.

Ricoeur P. Le juste. Paris: Ésprit; 1995.

Ricoeur P. Amor y Justicia. Madrid: Caparrós; 1990.

Sikora RI, Barry B, directores. Obligations to Future Generations. Philadelphia: Temple UP; 1978.

Vasak K. Las dimensiones internacionales de los Derechos Humanos. Barcelona: Serbal: UNESCO; 1984.

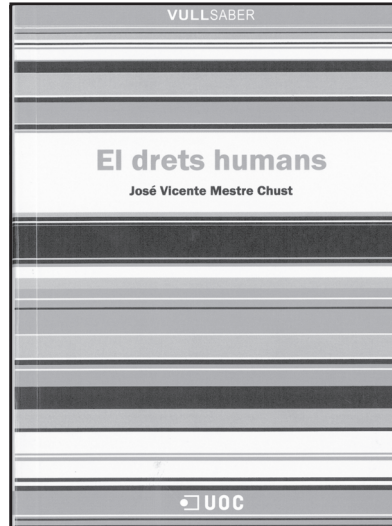
Igualtat, llibertat i dignitat

Blázquez-Ruiz FJ. Igualdad, libertad y dignidad. Pamplona: Universidad Pública de Navarra; 2005. 530 pàgines.

Sobre la base d'una eloqüent introducció, en la primera part l'autor aborda el tema dels drets humans i se centra en els postulats de la conquesta d'aquests béns essencials a través de moments de la història com la Revolució francesa, en els quals es va donar molta importància a la llibertat, la igualtat i la dignitat. D'aquesta manera s'aborda la crisi dels drets fonamentals en l'actualitat, a partir de la guerra d'Iraq. L'autor ens condueix a Auschwitz i Bòsnia com a forma pedagògica d'assenyalar-nos la importància d'aprendre de la història, centrant-se en la pena de mort com a forma de violència institucionalitzada. En la segona part del llibre s'analitzen realitats tan autèntiques com la immigració, la integració i l'educació, així com la importància de la solidaritat en una societat globalitzada. A l'últim, s'analitzen els drets humans en relació amb la bioètica en aquest tercer mil·lenni. L'autor desenvolupa i conceptualitza alguns dels temes més significatius de la bioètica com són l'eutanàsia, els trasplantaments, la sida, la genètica i el clonatge.

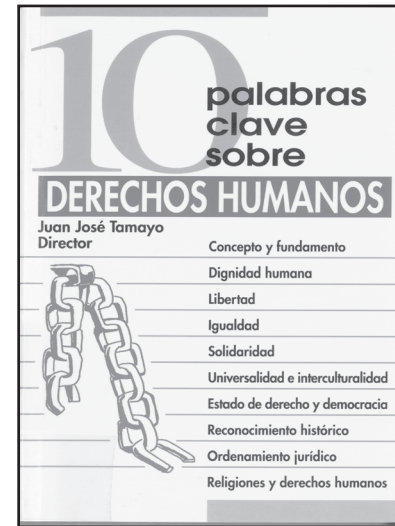
Els drets humans

Mestre Chust JV. El drets humans. Barcelona: Universitat Oberta de Catalunya; 2006. 92 pàgines.

En aquest llibret, publicat per la UOC, l'autor desenvolupa de manera breu i interessant el concepte de dignitat des de la perspectiva dels tractats internacionals. Un cop justificat el valor dels drets humans el text descriu la seva història. En el següent apartat l'autor tracta l'aspecte de la fonamentació filosòfica que s'analitza des de quatre perspectives diferents: el dret natural, l'utilitarisme, el vel d'ignorància de John Rawls i, finalment, l'ètica discursiva de Jürgen Habermas. El llibre pretén emfatitzar la importància de l'educació en el respecte als drets humans, atès que la seva ignorància ha causat en la història els crims més atroços i les infraccions més greus contra la dignitat dels éssers humans. En l'última part s'analitza la situació actual de la vulneració dels drets humans en el món: la pena de mort, la tortura, el racisme, els conflictes armats i la violència contra les dones. Com a annexos l'autor hi afegeix tant la *Declaració de drets de l'home i del ciutadà* (França, 1789) com la *Declaració Universal dels Drets Humans* (ONU, 1948).

10 paraules clau en drets humans

Tamayo JJ, director. 10 palabras clave sobre derechos humanos. Estella (Navarra): Verbo Divino; 2005. 394 pàgines.

Aquest llibre es desenvolupa a partir d'una acurada selecció dels col·laboradors. Metodològicament pretén abordar la dimensió dels drets humans des de la concepció filosòfica en la qual vol fonamentar i conceptualitzar aquests béns essencials de la persona humana. Es desenvolupa també la noció de dignitat que posseeix l'individu, així com els postulats que donaren fonament a la Revolució francesa: la llibertat, la igualtat i la solidaritat. D'aquesta forma s'aprofundeix en una de les seves característiques essencials: la universalitat i la interculturalitat; així, intenta comprendre la idea que els drets humans es despleguen de forma plena només en un sistema democràtic, en un estat que recolzi aquests drets fonamentals. També es fa una aproximació històrica als drets humans, per veure com s'ha aconseguit la conquesta, el respecte i la garantia dels drets humans, estructurats en un sistema jurídic. A l'últim, es planteja la relació entre drets humans i religions en el context socioreligiós actual.

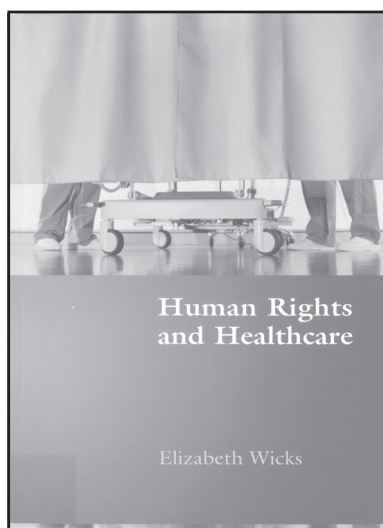
Ètica i drets humans en l'era biotecnològica

Rodríguez Merino J.M. *Ética y derechos humanos en la era biotecnológica*. Madrid: Dykinson; 2008. 262 pàgines.

En aquesta obra l'autor planteja alguns dilemes ètics que sorgeixen com a conseqüència dels avenços biotecnològics i la genòmica, avenços que aplicats en la investigació biomèdica i en la praxi clínica a vegades requereixen d'un servei d'assessoria en bioètica amb l'objectiu d'orientar a professionals i pacients. L'autor aborda el tema dels drets humans a partir de la Revolució francesa sobre la base dels principis d'igualtat, llibertat i solidaritat, i així intenta il·luminar les diverses transformacions biotecnològiques, els seus avenços i el dret a la investigació biomèdica. Tracta temes com el clonatge, la privacitat de les dades genètiques i la confidencialitat. Per acabar, es posa èmfasi en la importància que tenen els drets humans per a la protecció dels dèbils i vulnerables, en particular els drets de les persones de la tercera edat que viuen en residències, o en els casos en què aquestes persones es troben hospitalitzades, així com la necessitat de prestar atenció i tenir cura en la presa de decisions a l'hora de donar l'alta o no.

Drets humans i assistència sanitària

Wicks E. *Human Rights and Healthcare*. Portland: Hart Publishing; 2007. 291 pàgines.

L'autora obre la reflexió sobre els drets humans a partir de les seves fonts, posa especial atenció en els tractats internacionals, amb la finalitat d'anar-nos iniciant en la relació entre els drets humans i els drets rellevants de la persona, començant pel dret a la vida, la dignitat com la seva part essencial, el dret a la salut, a la seva cura i la recerca d'un tractament que la preservi. D'aquesta forma aborda els principis d'autonomia, de consentiment informat a un tractament mèdic, de beneficència, benestar i els drets que posseeixen totes les persones i els pacients en particular. L'autora es planteja, en el seu punt meridiana, la importància de la confidencialitat mèdica i el dret a la intimitat i privacitat, el dret a la propietat del cos com una extensió de l'autonomia corporal, s'endinsa també en la temàtica de la reproducció enfront del dret a l'assistència sanitària, la llibertat d'elegir sobre l'embaràs..., en suma, situacions en les quals es planteja un conflicte de drets. Per concloure, el llibre toca temes com l'eutanàsia, i es qüestiona la mort com a dret.

Dret internacional dels drets humans

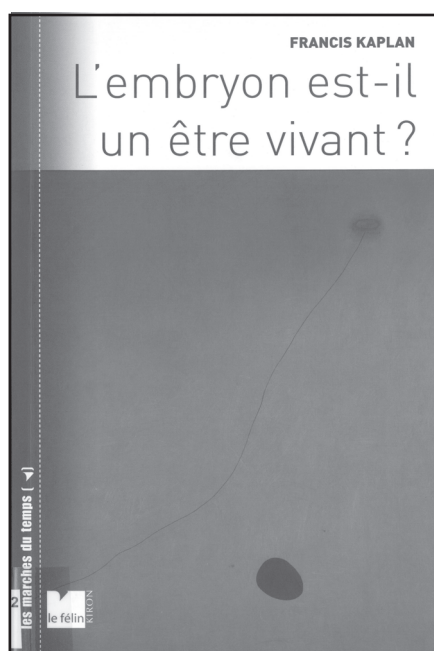
O'Donnell D. *Derecho Internacional de los Derechos Humanos*. Bogotá: Oficina en Colombia del Alto Comisionado de las Naciones Unidas para los Derechos Humanos; 2004. 1064 pàgines.

D'una forma concisa O'Donnell ens endinsa en la temàtica dels drets humans des d'una perspectiva internacional. Per analitzar-los parteix de diferents fonts del dret, del sistema universal i del sistema americà de protecció. S'analitza la doctrina, la jurisprudència i les fonts auxiliars del dret, el dret consuetudinari, el *jus cogens*, els mecanismes temàtics, les fonts internacionals. Així obre pas a analitzar un per un els drets humans més rellevants a la llum dels convenis i tractats internacionals més rellevants, per exemple: el dret a la vida, el dret a la llibertat i seguretat personals, el dret a la intimitat, honor, reputació i personalitat jurídica, el dret a la nacionalitat, el dret a la residència, llibertat de circulació i asil, la llibertat de pensament, consciència i religió, la llibertat d'expressió i de reunió, els drets polítics, els drets de les minories i els drets de les poblacions indígenes, la igualtat de les persones i la prohibició de la discriminació, etc. Per acabar, l'autor analitza la limitació dels drets humans en estat d'excepció.

L'embrió és un ésser viu?

Ramon M. Nogués Carulla

Catedràtic d'antropologia biològica de la Universitat Autònoma de Barcelona. Vicepresident de l'IBB.
ramonmaria.nogues@uab.cat

Kaplan, F. *L'embryon est-il un être vivant?*. Paris: Ed. Du Félin; 2008. 98 pàgines.

Es tracta de determinar en quin moment es pot afirmar que un embrió o fetus és una persona humana, qüestió difícil de precisar, atès que ens trobem valorant un procés que es desenvolupa en una continuïtat evolutiva i en la qual és molt complicat definir fronteres clares

En l'anàlisi de l'estatut de l'embrió humà gairebé tothom argumenta a partir de posicions que són pre-judicis (en el sentit de judicis previs a l'argumentació) sobre el tema, pouant després arguments en la ciència, la filosofia, la tradició etc., a fi de demostrar la presa de posició adoptada. Això val per a tot tipus de posicions, i és el cas del present text.

Ens trobem davant d'un tema en el qual es tracta de determinar en quin moment es pot afirmar que un embrió o fetus és una persona humana, qüestió difícil de precisar, atès que ens trobem valorant un procés que es desenvolupa en una continuïtat evolutiva i en la qual és molt complicat definir fronteres clares. Aquesta situació ha suposat que des de sempre s'hagin produït punts de vista controvertits sobre el tema. Avui la qüestió presenta urgències especials ja que es tracta d'un tema ple de conseqüències com a resultat de l'àmplia capacitat tècnica que les ciències biomèdiques han assolit en el control dels processos reproductius humans.

La ciència tendeix avui a considerar que el caràcter plenament humà d'un embrió vindria definit simultàniament per la constitució genètica, una estructura morfològica neural mínima, un diàleg fisiològic mare-embrió ben establert i una individuació clara

La ciència tendeix avui a considerar que el caràcter plenament humà d'un embrió vindria definit simultàniament per la constitució genètica, una estructura morfològica neural mínima, un diàleg fisiològic mare-embrió ben establert i una individuació clara. Més

enllà d'aquestes condicions segueix el debat.

El llibre que es comenta parteix de la convicció que el caràcter personal de l'embrió humà no és gaire determinable i en el Cap. XII adopta una posició utilitarista (la data en què la legislació permet avortar) cosa que contradiu una mica els esforços argumentals referits a la biologia que va desenvolupant en el text. Aquests esforços, d'altra banda, fan la sensació de respondre a la posició prèvia de negar el caràcter personal del fetus «tant com es pugui». Les argumentacions a partir del fet que «L'embrió no és un ésser humà» (Cap. IV) o que «L'embrió és part d'un ésser humà» (Cap. V) fan pensar en cert sentit en l'aforisme clàssic que diu «*qui nimis probat, nihil probat*» (qui prova massa no prova res), i en el Cap. XI porten l'autor a adoptar com a referència el sisè mes com un moment en què «l'embrió seria suficientment un ésser humà» simplement pel fet d'una eventual viabilitat en aquell moment.

Efectivament dins de la forma de pensar dels catòlics se segueixen reproduint les diferències que es podien ja contemplar entre autors com sant Tomàs d'Aquino o sant Agustí que defensava l'animació diferida, o altres que proposaven l'animació immediata. Aquest dissentiment no ha estat resolt ni molt menys per les dades genètiques, malgrat el que sovint s'afirma

F. Kaplan té un bon coneixement dels arguments i controvèrsies del pensament tradicional catòlic sobre el tema (pensament de referència en el nostre context cultural) i argumenta convincentment en contra de la doctrina oficial catòlica recentment «unificada» de forma poc convincent a partir de les dades de la genètica en favor de l'afirmació que el zigot humà és persona humana, doctrina que no rep l'assentiment de tots els catòlics, com és sabut. Efectivament, dins de la forma de pensar dels catòlics se segueixen reproduint les diferències que es podien ja contemplar entre autors com sant Tomàs d'Aquino o sant Agustí, que defensava l'animació diferida, o altres que proposaven l'animació

immediata. Aquest dissentiment no ha estat resolt ni molt menys per les dades genètiques, malgrat el que sovint s'afirma.

Sigui quina sigui l'opinió sobre el «moment» en què un fetus humà pot ser considerat persona humana amb tots els drets, és important recordar —i l'autor no ho fa— que l'embrió en qualsevol estadi del seu desenvolupament ha de ser considerat «material altament sensible»

Sigui quina sigui l'opinió sobre el «moment» en què un fetus humà pot ser considerat persona humana amb tots els drets, és important recordar —i l'autor no ho fa— que l'embrió en qualsevol estadi del seu desenvolupament ha de ser considerat «material altament sensible» pel que fa a les manipulacions que pot sofrir, i això no per una ètica específicament religiosa o catòlica, sinó per les delicades qüestions relacionades amb temes tan complexos com els que van des dels riscos de l'eugenesia fins al d'aprofitar abusivament des del punt de vista econòmic les situacions emocionals associades a les fantasies reproductores o les angoixes lligades a la malaltia.

novetats biblioteca

- ✓ Waal, F. B. M. de. *Primates y filósofos: la evolución de la moral del simio al hombre*. Barcelona: Paidós; 2007.
- ✓ Walker, Rebecca L. [ed.], Ivanhoe, Philip J. [ed.] *Working virtue: virtue ethics and contemporary moral problems*. Oxford; New York: Clarendon Press; Oxford University Press, 2007.
- ✓ Bueno i Torrens, David. *Convivint amb transgènics*. Barcelona: Ominis Cellula; Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona; 2008.
- ✓ De la Torre, Javier [ed.] *Dignidad humana y bioética*. Madrid: Universidad Pontificia Comillas; 2008.
- ✓ Gracia, Diego [dir.], Rodríguez Sendín, Juan José [dir.] *Ética de la objeción de conciencia*. Madrid: Fundación de Ciencias de la Salud; 2008.
- ✓ Hauser, Marc D. *La Mente moral: cómo la naturaleza ha desarrollado nuestro sentido del bien y del mal*. Barcelona: Paidós; 2008.
- ✓ Valderrama, Mª José. *Al final de la vida...: Historias y narrativas profesionales de cuidados paliativos*. Barcelona: Icaria; 2008.
- ✓ Malmqvist, Eric. *Good parents, better babies: An argument about reproductive technologies, enhancement and ethics*. Linköping: Linköping University; 2008.
- ✓ Pellegrino, Edmund D., Thomasma, David C. *Las virtudes cristianas en la práctica médica*. Madrid: Universidad Pontificia Comillas; 2008.
- ✓ Torralba Roselló, Francesc. *Plantar cara a la mort*. Barcelona: Ara Llibres; 2008.
- ✓ Macip, Salvador. *Immortals, sans i perfectes: com la medicina canviarà les nostres vides*. Barcelona: Edicions 62; 2008.
- ✓ Sánchez Caro, Javier [coord.], Abellán, Fernando [coord.] *Instrucciones previas en España: Aspectos bioéticos, jurídicos y prácticas*. Granada: Comares; 2008.
- ✓ Prat, Francisco. *Bioética en residencias*. Santander: Sal Terrae; 2008.
- ✓ *Aproximación al problema de la competencia del enfermo*. Barcelona: Fundació Víctor Grífols i Lucas; 2008.
- ✓ *Consentimiento informado y diversidad cultural*. Barcelona: Fundació Víctor Grífols i Lucas; 2008.
- ✓ Heijnen, Angelique. *EACME Conference 2008. Organizing Bioethics: Challenges for Western, Central and Eastern Europe: 25-27 September 2008. Prague - Czech Republic. Book of abstracts*. Maastricht: EACME; 2008.

«La Declaració Universal i la seva implementació al llarg d'aquests seixanta anys han fet avançar el dret internacional dels drets humans i el dret penal internacional.

Cap conquesta de drets no ha estat gratuïta. Milions de víctimes i milers de defensors dels drets humans han estat perseguits, desplaçats, desapareguts, torturats, assassinats, obligats a l'exili o empresonats per fer avançar la reivindicació dels drets contemplats en la Declaració Universal, perquè la pau sigui l'afirmació integral dels drets humans. (...) La nostra esperança radica en la progressiva reivindicació dels drets humans per milions d'individus, comunitats i pobles, que entenquin que aquests drets només es consoliden en polítiques públiques quan l'exercici ciutadà actiu afirma que la democràcia, la pau i el desenvolupament no són només principis, sinó drets irrenunciabls a defensar per a garantir la dignitat humana per a totes i tots. El segle XXI requereix d'una gran revolució i ha de ser sota el paradigma de l'exigibilitat dels drets humans.»

Pérez Casas LG. Una mirada desde el Sur. Crítica 2008;(957):24-29.

V Congreso de la Sociedad Andaluza de Contracepción "Salud reproductiva: distintas estrategias, un objetivo común" del 23 al 25 d'abril a Còrdova (Espanya). Seu del Congr s: Hotel C rdoba Center, Av. Libertad, 4. M s informació: Secretaria tècnica: Geyseco Santander, S.L. Tel. 902 195545 i web: <http://sac009.sec.es>

IV Congr s de la Societat Catalanoblear de Psicologia de l'Acadèmia de Ciències Mèdiques i de la Salut de Catalunya i Balears els dies 24 i 25 d'abril a Tortosa (Espanya). Seu del Congr s: Teatre Auditori Felip Pedrell, passeig de la Ribera, 11. Secretaria tècnica: Campus Superior de Formació. Direcció pedagògica: Sílvia Lorente. Avda. Josep Tarradellas, 99-101, entresòl 4 , 08029. Barcelona. Tel. 93 494 74 43. Fax 93 321 06 12. Correu-e: direccionpedagogica@campussuperior.com i web: www.campussuperior.com Més informació: webs: <http://www.societatcatalanobleardepsicologia.com> <http://www.academia.cat/societats/pisco/index.html>

Internacional Conference on Bioethics Committees in Hospitals, organitzada per la C tedra de Bio tica de la UNESCO, se celebrar  del 17 al 20 de maig a Zefat (Israel). M s informació: Persona de contacte: Sra. Helen Goldmunz. Secretaria: Correu-e: seminars@isas.co.il. Tel. +9722 6520574. Fax +972265 20558 i web: www.isas.co.il/bioethics2009

VI Congreso Mundial de Bio tica, organitzat per la SIBI (Sociedad Internacional de Bio tica), del 18 al 21 de maig a Gijón (Espanya). Seu del Congr s: Palacio de Congresos, Feria Internacional de Muestras de Asturias - FIDMA. Secretaria tècnica: Sociedad Internacional de Bio tica (SIBI). Plaza del Humedal, 3 - 33207 Gijón (Espanya). Tel.+34 985 34 81 85 - +34 985 35 46 66. Fax +34 98 535 34 37. Correu-e: vicongreso@sibi.org. M s informació: <http://www.sibi.org/act/6congreso/pinf.htm>.

11th Congress of the European Society of Contraception and Reproductive Health "Culture, Communication, Contraception" del 19 al 22 de maig a The Hague (The Netherlands). M s informació: Tel. +32 2 582 08 52. Correu-e: congress@contraception-esc.com i web: <http://www.contraception-esc.com/thehague.htm>

XXIX Jornadas de Economía de la Salud "La salud y el valor social de las innovaciones" del 16 al 19 de juny a M laga (Espanya). Seu del Congr s: Centre Cívic de la Diputació Provincial, Avda. de los Guindos, 48, 29004 M laga. M s informació: Secretaria tècnica: Suport Serveis. C. Calvet, 30 - 08021 Barcelona. Tel. 932 017 571. Fax 932 019 789. Correu-e: aes2009@aes.es i web: www.suportserveis.com

EACME Annual Conference 2009 "Multiculturalism, religions and bioethics". Fondazione Lanza, Padua, "Ca' Foscari" University of Venice, i the European Association of Centres of Medical Ethics (EACME) organitzen aquest encontre anual, que tindrà lloc a Venècia (Itàlia) els dies 10 i 11 de setembre. La Fondazione Lanza serà l'amfitriona i coordinadora de l'esdeveniment. M s informació: Fondazione Lanza. Prof. Renzo Pegoraro i Prof. Fabrizio Turoldo. Tel. +39 49 87556008. Fax +39 49 8756788, i web: www.webethics.net/eacme2009